

NAHÇIVAN'DA SON TUNÇ-ERKEN DEMİR ÇAĞININ KİL KABLARI

Dr. Toğrul HALİLOV

AMEA Nahçıvan Bölümü

x.toqrul@gmail.com

Özet

Makalede kil kaplar biçim ve özelliklerine göre gruplandırılarak tiplere bölünübür. Şunların yapılması teknolojisi, süslenme yöntemi ve diğer konular öğrenilmiştir. Hep höyüklerden, hem de mezarlardan bulunmuş çok sayıda kil kaplar kanıtıyor ki, Son Tunç-Erken Demir çağında ekinçi-hayvandar aşiretlerin ekonomik yaşamında kil kaplar önemli yer tutmuştur. Bu çağda Azerbaycan'ın diğer bölgeleri gibi Nahçıvan da önemli seramikçilik merkezi olmuştur.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan, Son Tunç-Erken Demirçağı, boyasız kil kaplar, Azerbaycan.

NAKHCHIVAN LATE BRONZE-EARLY IRON AGE CLAY BOATS

Abstract

In this subchapter the uncolored clay dishes is divided into types and grouped according to the form and prominent features. Manufacturing techniques, motives of patterns and other questions are studied. Disclosure of a considerable quantity of pottery both in settlements and in burial grounds specifies the fact that in the household life of cattle-breeding tribes of the epoch of Late Bronze-Early Iron the pottery took a considerable place. At that time Nakhchivan, as well as the other regions of Azerbaijan, was an important centre of craftsmanship.

Key words: Nakhchivan, late bronze-early iron age, clay boats, Azerbaijan.

Giriş

Kil kaplar eski aşiretlerin ekonomik yaşamını, maddi ve manevi kültürünü öğrenmek için esas arkeolojik bulgulardır. Bu yüzden her bir yerleşimde yapılan

arkeolojik araştırma sırasında kil kaplara önem veriliyor, onlar karşılaşılıklı biçimde öğrenilir. Kil kablarn araştırması sırasında hep yerleşimlerin hangi çağa ait olduğu belirlenir, hep eski aşiretlerin yaşamına, maddi ve manevi kültürüne ait bilimsel bilgiler elde ediliyor. Nahçıvan zerk Cumhuriyetinin topraklarındaki Son Tunç-Erken Demir ağına ait yerleşimlerden bulunan kil kapların öğrenilmesi bu açıdan bilimsel önem taşıyor. Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir ağına ait yerleşimlerden bulunmuş kil kaplar gri ve pembe renkli olmak üzere iki ana gruba ayrılıyorlar. Pembe renkliler boyalı, gri renkli kaplar boyasız, basit ve ya desenli yapılmıştır. Onlar boyalı ve boyasız olmak zre iki gruba ayrılıyorlar. Her bir grup kendi özelliklerine gore farklıyor.

1. Boyasız Kablar

1.1. Çömlekler: Bu kablar kulplu ve kulpsuz olmakla iki gruba bölünüyorlar. şunlar büyük, orta ve kk hacimli yapılmışlar. Gövdesinin (şişkin ve bikonus), boğazının (kısa ve ya yüksek), ağız kenarının (dar ve geniş) yapısına ve diğer özelliklerine göre bir-birlerinden farklı olarak üç ana tipe bölünüyorlar.

Birinci tipe dışa katlanmış ağız kenarlı, kısa boğazlı, şişkin gövdeli çömlekler içerir (tab. 1: 1-5). Kolanı, Sarıdere (Novruzlu, Başalıyev, 1992: 65, 42-45), Hakkıhlık; (Başalıyev. 2002: 26), Demyeler (Başalıyev, 2006: 84-93; Halilov, 2006, 103-108), Boyehmed (Novruzlu, Başalıyev, 1993: 15, 33) v.b. nekropollerinde bu tip çömlekler bulunmuştur. şunların çoğu basit yapılmış, hiçbir ornamentle (desenle) sslenmemiştir. Bir grubunun üzeri cızma, çertme hatlar, çeşitli geometrik ornamentlerle nakışlanmıştır. Bu tipe giren Kolanı, Sarıdere mleklerinden bir kısmının üzeri düz, dalgalı, ızma çizgilerle süslenerek nakışlanma yöntemine göre bir-biriyle benzerlik oluşturuyor (tab. 1: 2, 4). Bazıları ise biçim ve özelliklerine gore seçilirler.

Şişkin gövdeli, kısa boğazlı, dışa katlanmış ağız kenarlı Sarıdere çömleklerinden biri Kolanı nekropolünde bulunmuş çömleklerden farklıdır. Şunun üzerindeki bir dizi dalgalı çizgi aşağıdan ve yukarıdan yatay çizgilerle mehdudlanmışdır (tab. 1: 3). Kolanı nekropolünden bulunmuş çömleğin üzerindeki dalgalı çizgilerle oluşan desen bir kaç sıra olup dağınık yapılmıştır (tab. 1: 1).

Boyehmed nekropolünden bulunmuş dışa katlanmış ağız kenarlı, kısa boğazlı, şişkin gövdeli çömleklerin üzeri Şahtahtı yerleşiminden bulunmuş bir grup çömlekler gibi düz ve açıcı biçimli çizgilerle dağınık süslenmiştir (tab. 1: 5).

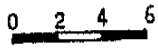
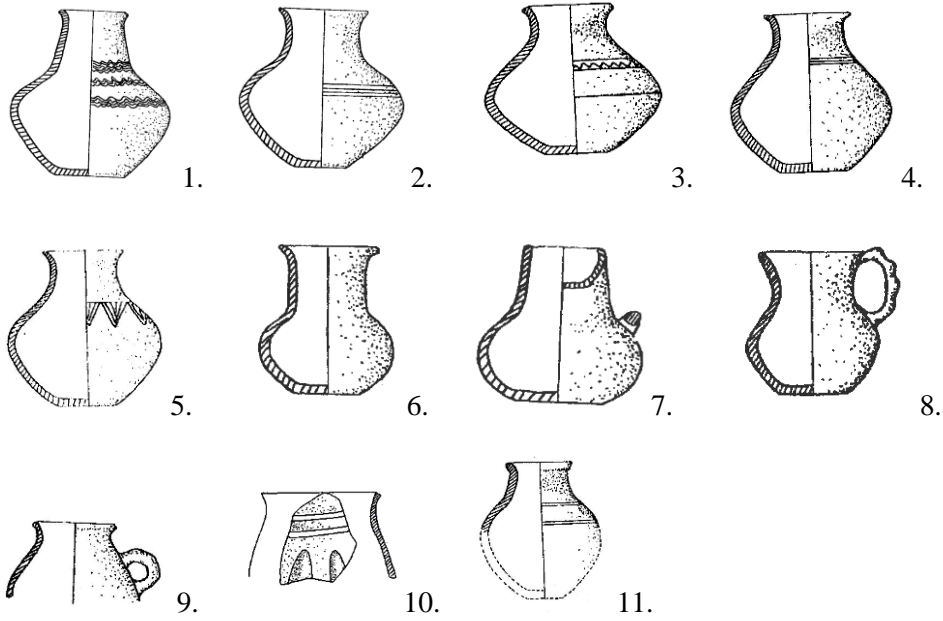
İkinci tipe dışa katlanmış ağız kenarlı, silindirik boğazlı, şişkin gövdeli çömleklere içerir (tab. 1: 6-8). Kolanı, Sarıdere (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 65, 42-45), Zeyve (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 163), İliklikaya (Halilov, 2008: 94-96) v.b. yerleşimlerinde bulunmuş bu tip çömleklerin bir grubu kulplu, bazıları kulpsuz yapılmıştır.

Kolanı nekropolünden bulunmuş bu tip çömleklerden biri biçim ve özelliğine rağmen diğerler çömleklerden farklıdır (tab. 1: 7). Erken Demir çağı için karakteristik özellikli olan bu kabın benzeri Şahtahı (Akayev, 2002: 125), Culfa (Aliyev, 1968: 72-86), Kızılburun (Abibullayev, 1982: 144) yerleşimlerinde tesbit olunmuştur.

Zeyve nekropolünden bulunmuş dışa katlanmış ağız kenarlı, silindirik boğazlı, şişkin gövdeli çömleklerden birinin kulpu (tab. 1: 8) Culfa (Aliyev, 1968: 80), Gedebey (Kuseynova, 1989: 65-66) yerleşimlerinden bulunmuş çömleklerde olduğu gibi çıkıntılı, lentbiçimlidir.

Üçüncü tip çömlekler dışa katlanmış ağız kenarlı, bikonik gövdeli yapılmışlardır (tab. 1: 9-11). Kolanı, Sarıdere (Bahşaliyev, 2002: 20, 41), Demyeler (Bahşaliyev, 2006: 84-93; Halilov, 2006, 103-108) v.b. yerleşimlerinde bulunmuş bu tip çömlekler diğer çömlekler gibi nakışlı (desenli) ve nakışsız (desensiz) olmak üzere iki temel gruba ayrılıyorlar. Bu tipe içerir çömleklerin bir grubu birinci tip

ömlekleler gibi ızma, çertme yöntemle nakışlanmıştır (tab. 1: 11). Bir grup ömleklelerin üzeri kabartmalarla süslenmiştir (tab. 1: 10). Kolanı, Sarıdere yerleşimlerinde bulunmuş ömleklelerini bir grupunun üzeri ızma, çertme yöntemle nakışlanmıştır. Yapılan araştırma sonucu Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir ağına ait yerleşimlerde bulunmuş tüm tip ömleklelerin benzerlerinin Azerbaycan'daki eski yerleşimlerin okundan, özellikle Haçbulak (Kasamanlı, 1965: 34), Hocalı, Hanlar, Gedebey (Kuşnareyva, ubınşvili, 1970: 89, 92), Sarıtepe (Halilov, 1960: 85-87) v.b. yerleşimlerinde tesbit olunduğunu söylemeye esas veriyor.

Tablo 1. ömlekleler.

1.2. Kâseler: Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerde bulunmuş seramik ürünlerinden bir grupunu kâseler oluşturuyor. Şunlar esasen kulpsuzturlar, bir grubunun üzerinde küçük çıkıntı biçimli kulp yapılmıştır. Diğer seramik ürünleri gibi kâseler de biçim ve özelliklerine göre farklılık oluşturuyor. Şunları biçim ve özelliklerine göre üç ana tipe ayırıyorlar.

Birinci tipe bikonus gövdeli kâseler içerir (tab. 2: 1-10). Hakkıhlık, Sarıdere, Kolanı, Kalacık (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 57, 44, 65), Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 15) v.b. yerleşimlerinde bulunmuş bu tip kâselerin bir çoğunun ağzının kenarı dışa katlanmıştır, bazıları düz ağızlı yapılmıştır. Onlar basit, desenli ve kulpsuz olmak üzere farklı biçimdedirler. Bir grup kâselerin üzerinde kulp yerine delikli kulakçıkbiçimli çıkıntı yapılmıştır (tab. 2: 2, 6).

Bu tip kâseler nakışlanma yöntemine göre bir-birlerinden farklılık oluşturmaktadır. Kolanı, Boyehmed, Sarıdere v.b yerleşimlerinden bulunmuş bikonus gövdeli kâselerin bir grubunun ağzının altı ile çiyininin arası kısık zolaklarla nahışlanarak desenlenme yöntemine göre bir-biri ile benzerlik oluşturuyor (tab. 2: 8, 9, 10).

Kolanı nekropolünden bulunmuş üzeri yatay kısık zolaklarla süslenmiş kâselerin bazıları (tab. 2: 4, 5) nakışlanma yöntemine göre Sarıdere nekropolünden bulunmuş bir grup kâselerle benzerlik oluşturmalarına rağmen bazı özelliklerine göre onlardan farklılanıyor. Kolanı nekropolünden bulunmuş üzeri dalgalı hatla süslenmiş kâseler (tab. 2: 1) nakışlanma yöntemine göre Sarıdere nekropolünden bulunmuş gri renkli çömleklerden bir grupu ile benzerlik oluşturuyor.

İkinci tip kâseler şişkin gövdeli yapılmıştır (tab. 2: 11-17). Bu tip kâseler Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağı yerleşimlerden çok sayıda bulunmuştur. Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 17, 19), Kolanı, Sarıdere, Kalacık, Hakkıhlık (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 16, 25, 39),

İliklikaya (Halilov, 2008: 94-98), Demyeler (Halilov, 2006:103-108) v.b. yerleşimlerinde bulunmuş bu tip kâselerin bir grupunun ağız kenarları içeri katlanmış ve ya düz ağız kenarlı yapılmıştır. Bazılarının ağız dışa katlanmıştır. Dışa katlanmış ağız kenarlı kâselerin bazılarının ağızının altı kısık zolaklarla süslenmiştir. Düz ağız kenarlı kâselerden bir grupundun ağızının altında bikonus gövdeli kâseler ve bir grup çanaklar gibi kulakcıkbiçimli çıkıntı (tab. 2: 14) ve ya yarımdairevi kulp yapılmıştır (tab. 2: 13). Kolanı, Boyehmed, Sarıdere nekropollerinden bulunmuş üzeri çizme desenli, dalgalı hatla süslenmiş kâseler nakışlanma yöntemine göre bir-biri ile benzerlik oluştursa da, onlardan her biri kendine özgü spesfik özellikleri ile farklıyorlar.

Kolanı nekropolünden bulunmuş üzeri dalgalı hatla süslenmiş kâselerden biri tamamen farklı özelliğe sahiptir (tab. 2: 3). şu yerleşimde bulunmuş diğer kâsele ise Sarıdere kaseleri ile büyük benzerlik oluşturuyor (tab. 2: 11). Kolanı, Sarıdere kâseleri arasında temel benzerlik şudur ki, her iki kabın üzerindeki dalgalı çizgi çekilme yöntemine göre aynı olmuş, yukarıdan ve aşağıdan dikey hatlar çekilmiştir. Kâseler arasında farklı özellik şu ki, Kolanı nekropolünden bulunmuş kâselerin üzeri bir dalgalı hatla süslenmiştir, Sarıdere kasasının üzerine ise üç dalgalı çizgi çekilmiştir. Dalgalı hatlardan biri biri kadar büyük, diğer ikisi ise küçükçekilmiştir.

Hakkıhlık nekropolünden bulunmuş kâselerden birinin üzerine bir-birinin içerisinde torbiçimli açılar çekilmiştir (tab. 2: 16). Diğer kâsele konnelyur ornamentli (desenli) olmuştur (tab. 2: 17). Üzeri açılarla süslenmiş kâsele nakışlanma yöntemine göre Nahçıvan, Kızılburun, şahtahtı yerleşimlerinde bulunmuş boyalı kâselerlr nispeten benzerlik oluşturmasına rağmen, bazı özelliklerine göre onlardan farklılık oluşturmaktadır. Hakkıhlık nekropolünden bulunmuş bu tip kâsenin bezerleri İliklikaya (Halilov, 2008: 94-98), Zeyve, Kalacık (Bahşaliyev, 2002: 17, 19), şahtaht (Akayev, 2002, 67) yerleşimleri ile yarı sıra

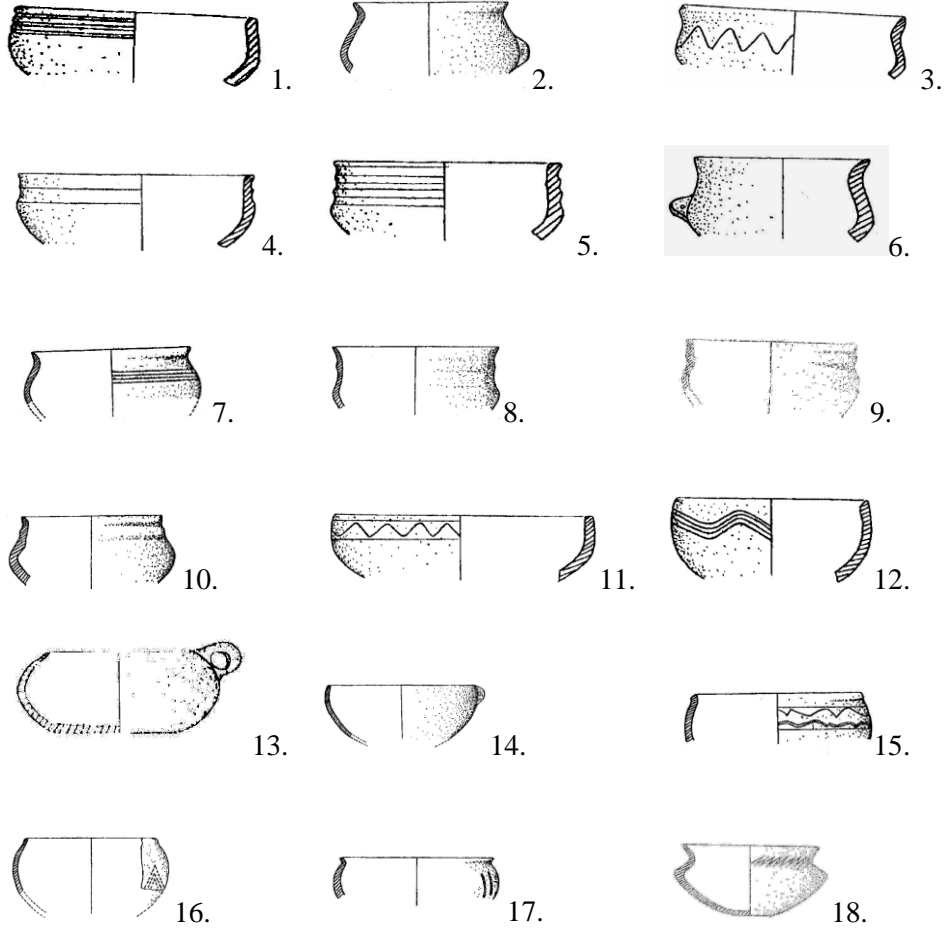
Güney Kafkasiyadaki bir çok yerleşimlerde (Haçbulak (Aslanov, 1975: 90), Hanlar (Kesamanlı, 1975: 40), Daşkesen (Kasamanlı, 1999: 150) v.b.) bulunmuştur.

Üçüncü tip kâseler konusbiçimli gövdeli yapılmıştır (tab. 2: 18-31). Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 15), Kolanı, Sarıdere, Hakkıhlık, Kalacık (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 57, 44, 65), Aşağı Daşarh, Zeyve (Bahşaliyev, 2002: 19) v.b. yerleşimlerinde bulunmuş bu tip kâselerin çoğu düz ağız kenarlı yapılmıştır. Bir grupunun ağız dışı katlanmıştır. Birinci ve ikinci tip kâseler gibi üçüncü tip kâseler de konik gövdeli yapılmıştır. Şunlar basit ve desenli olmak üzere bir-birlerinden farklılık oluşturmaktadırlar. Bu tip kâselerin çoğu kulpsuz yapılmıştır. Bazılarının ağız kenarında kulp yerine kulakcıkbişimli çıkıntı konulmuştur (tab. 2: 26, 29, 25). Hem basit, hem de desenli kâseler arasında benzer ve farklı belirtiler vardır. Basit kasaların çokunun ağız kenarı gövdesinden derin batıklarla ayrılmıştır ve omuz kısmı dışı doğru çıkıntılı yapılmıştır (tab. 2: 27, 30, 31). Desenli kâselerin üzeri çizma hatlarla, çeşitli geometrik desenlerle süslenmiştir. Bu türlü arkeolojik malzemelerin bir grupu bir-birleri ile nakışlanma yöntemine göre farklılık, bazıları ise benzerlik oluşturuyorlar.

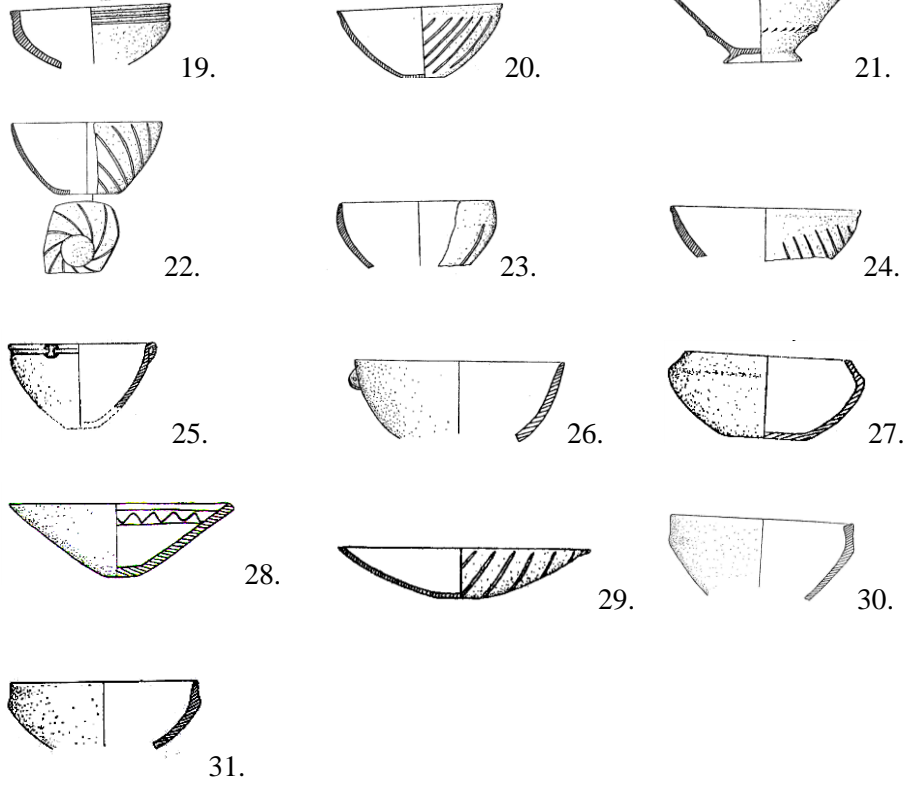
Şahtahtı, Kalacık, Zeyve v.b. yerleşimlerde bulunmuş konnellyur nakışlı kâseler desenlenme yöntemine göre hep bir-biriyle, hep de Güney Kafkasiyadaki Son Tunc-Erken Demir çağına ait yerleşimlerde bulunmuş bir grup kâselerle benzerlik oluşturuyor (Kuseynova, 1989: 53-55; Kuşnareyva, Çubınşvili, 1970: 38, 77) (tab. 2: 19, 20, 22, 23, 24, 29).

Boyehmed (tab. 2: 18), Demyeler (tab. 2: 28) nekropollerinden bulunmuş üzeri dalgalı hatla süslenmiş kâseler nakışlanma yöntemine göre bir-biriyle benzerlikoluşturmasına rağmen kendine özgü özelliği ile ayrılıyorlar. Boyehmed kâsesinin nispeten dağınık, Demyeler kâsesi nispeten düzenli süslenmiştir. Demyeler nekropolünden bulunmuş kâsenin üzerindeki dalgalı

izgi Kolanı, Sarıdere kaselerinin bir grupu gibi aşağıdan ve yukarıdan dikey hatlarla süslenmiştir. şahtahtı nekropolünden bulunmuş üzeri cızma desenli konik gövdeli kse nakışlanma yöntemine göre Kolanı nekropolnn bir grup bikonik gövdeli ksaları ile benzerlik oluşturuyor (tab. 2: 19). şu nekropolden bulunmuş ağzının altı ve üzeri çertme desenlerle süslenmiş konik gövdeli ksenin benzeri Kızılburunda ve Culfada bulunmuştur (tab. II, 21).

Tablo 2. Kâseler.

1.3. Çanaklar: Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerden bulunmuş seramik ürünlerinden bir grubunu çanaklar oluşturuyor. Onlar formaca iki ana tipe bölünüyorlar.

Birinci tip çanaklar Şişkin gövdeli yapılmıştır (tab. 3: 1-22). Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 15), Kolanı, Hakkıhlık, Karnıyarık, Sarıdere (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992 40, 57, 65), Demyeler (Bahşaliyev, 2006: 84 -93), İliklikaya (Halilov, 2008: 94-98) v.b. yerleşimlerinden bulunmuş bu tip çanakların çoğunluğu dışa katlanmış ağız kenarlı yapılmıştır. Bazılarının ağızı içeri katlanmıştır (tab. 3: 2, 14). Bu tipe çanakların bir çoğu kulplu, bazıları kulpsuz yapılmıştır. Onların kulpları yarımdairevi (tab. 3: 22) ve ya kulakcık biçimdedir (tab. 3: 2, 5, 14). Bir grubu çanaklar basit (tab. 3: 14, 21), bazıları ise desenlidir (tab. 3: 1-13, 15-20, 22). Desenli çanakların bir-birleri ile hep benzer, hem de farklı yönleri vardır. Şunların nakışlanmasında çertme (tab. 3: 4-6, 10, 11, 15, 18), cızma (tab. 3: 3, 7), dalgalı hatlar (tab. III, 17, 20, 9), dörtgen biçimli batıklar (tab. III, 16), tıklama nakıŐkar (tab. 3: 22) ve retinaya açılar (tab. III, 8) kullanılmıştır.

Boyehmed, Sarıdere, Kolanı nekropollerinden bulunmuş Şişkin gövdeli çanakların üzerinde kulakcıkbiimli çıkıntılarının olmasına rağmen bazı farklı özellikleri vardır. Sarıdere nekropolünden bulunmuş çanak basit yapılmıştır (tab. 3: 14). Boyehmed anağının üzeri cızma desenle dağınık süslenmiştir (tab. 3: 2).

Kolanı, Karnıyarık, Hakkıhlık, Sarıdere yerleşimlerinde bulunmuş üzeri çertme desenlerle süslü çanaklardan bir grubu nakışlanma yöntemine göre bir-biri ile benzerlik oluşturmasına rağmen kendine özgü özellikleri ile farklıyorlar (tab. 3: 4, 5, 11, 12, 18).

Karnıyarık, Hakkıhlık anaklarından bazıları desenleme yöntemine göre bir-biri ile benzerlik oluşturuyorlar (tab. 3: 6, 10).

Hakkıhlık, Sarıdere nekropollerinden bulunmuş bazı çanakların üzerinde çertme desenler cızma hatla ikiye ayrılmıştır (tab. 3: 11, 15, 18).

Kolanı nekropolünde tesbit olunmuş Şişkin gövdeli, üzerinde kulakcık biçimli çıkıntısı olan çanağın üzerindeki çertme desenler kemervari biçimde

yapılarak nakışlanma yöntemine göre bu yerleşiminin bikonus gövdeli çanakları ile benzerlik oluşturuyor (tab. 3: 5).

Boyehmed nekropolünden bulunmuş üzeri çizme desenle süslenmiş çanağın benzerleri Karnıyarık, Kolanı (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 10, 65), Şahtahtı (Akayev, 2002:88) v.b. yerleşimlerinde bulunmuştur (tab. 3: 3).

Hakkıhlık, Sarıdere, Demyeler nekrollarından bulunmuş üzeri dalgalı hatla süslenmiş çanaklardan bir grupu desenlenme yöntemine göre bir-biri ile benzerlik oluşturmasına rağmen bazı özelliklerine göre farklılık göstermektedir (tab. III, 9, 17, 20).

Hakkıhlık nekropolünden bulunmuş çanağın üzerindeki dalgalı çizgi dört sıra yatay hatla birlikte verilmiştir.

Demyeler nekropolündeki çanağın üzerindeki dalgalı çizgi aşağıdan ve yukarıdan dikey çizme hatla süslenmiştir.

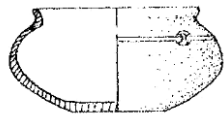
Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerden bulunmuş birinci tipe içerir şişkin gövdeli çanakların benzerleri Haçbulak, Hanlar, Daşkesen (Kuseynova, 1989: 53-55), Sarıtepe (Nerimanov, 1959: 37-40) v.b. yerleşimlerinde tesbit olunmuştur.

İkinci tip çanaklar bikonus gövdeli yapılmıştır (tab. 3: 23-31). Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993:17), Kolanı, Hakkıhlık, Sarıdere (Bahşaliyev, 2002: 26, 32, 40), İliklikaya (Halilov, 2008: 94-98; Bahşaliyev, 2008: 121) v.b. yerleşimlerinden bulunmuş bu tip çanaklar ikinci tip çanaklar gibi kulplu ve kulpsuz yapılmışlar. Şunların bir grubunun kulpları çıkıntılı kulakçık biçimlidir (tab. III, 26). Bazılarının kulpları azça çıkıntılı yapılmıştır (tab. 3: 27). Birinci gruba içerir şişkin gövdeli çanaklar gibi bu tip çanaklar da, basit (tab. 3: 27, 29) ve desenli (tab. 3: 23-26, 28, 30, 31) yapılmışlar. Onların nakışlanmasında çizme (tab. 3: 23, 28, 30), çertme (tab. 3: 24, 25) ve basma (tab. 3: 31) teknik yöntemleri kullanılmıştır. Desenleme yöntemlerinin bazıları bir-biri ile benzerlik oluşturuyor.

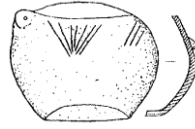
Sarıdere nekropolünden bulunmuş çanağın üzerinde çekilmiş bir-birinin içerisinde yerleştirilmiş açılar (tab. 3: 30) nakışlanma yöntemine göre Boyehmed, Kızılburun, Şortepe, Şahtahtı v.b. yerleşimlerinden bulunmuş bir grup kablara benzerlik oluşturuyor. Sarıdere nekropolünden bulunmuş üzeri çizma hatla süslenmiş çanağın benzerleri Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerinden yeterince bulunmuştur. Bu nekropolde tesbit olunmuş üzeri konnellyur desenli çanak (Bahşaliyev, 2002: 26) desenleme yöntemine göre Nahçıvan'daki Şahtahtı, Zeyve, Kalacık v.b. yerleşimlerinden bulunmuş bir grup seramik ürünleri ile benzerlik oluşturuyor. Sarıdere nekropolünden bulunmuş üzeri basma yöntemle süslü çanağın benzerleri Hanlar, (Kuseynova, 1989:, 68), Genceçay (Nerimanov, 1958: 99), Karabulak (İsmayılov, 1981:, s. 45), Haçbulak (Aslanov, 1975: 91) nekropollerinde bulunmuştur.

Kolanı nekropolünden bulunmuş üzeri çertme yöntemli çanak (tab. III, 25) nakışlanma yöntemine göre şu yerleşimden bulunmuş birinci tipe içerir şişkin gövdeli çanaklardan bazıları ile benzerlik oluşturuyor (tab. 3: 24).

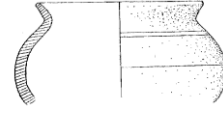
İliklikaya nekropolünden tesbit olunmuş bikonus gövdeli çanağın üzeri Demyeler çanağı gibi (tab. 3: 22) tıklama yöntemle nakışlanmasına rağmen ondan farklıyor. İliklikaya çanağının üzeri Demyeler nekropolünden bulunmuş çanakdan farklı olarak üçgen biçimli desenleme yöntemle süslenmiştir (tab. 3: 31).

1.

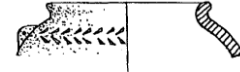
2.

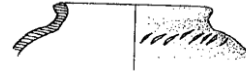
3.

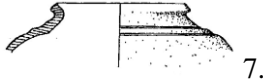
4.

5.

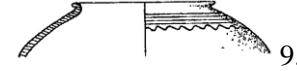
6.

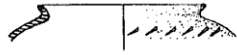
7.

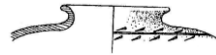
8.

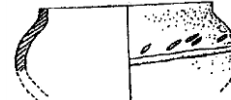
9.

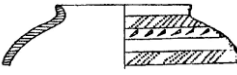
10.

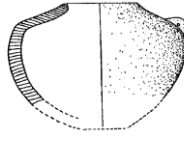
11.

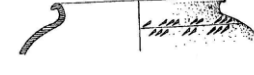
12.

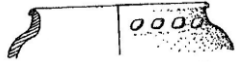
13.

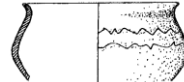
14.

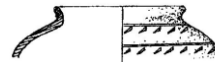
15.

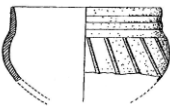
16.

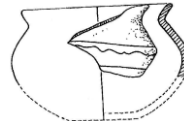
17.

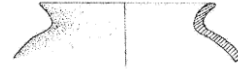
18.

19.

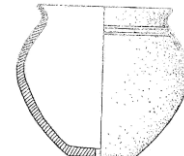
20.

21.

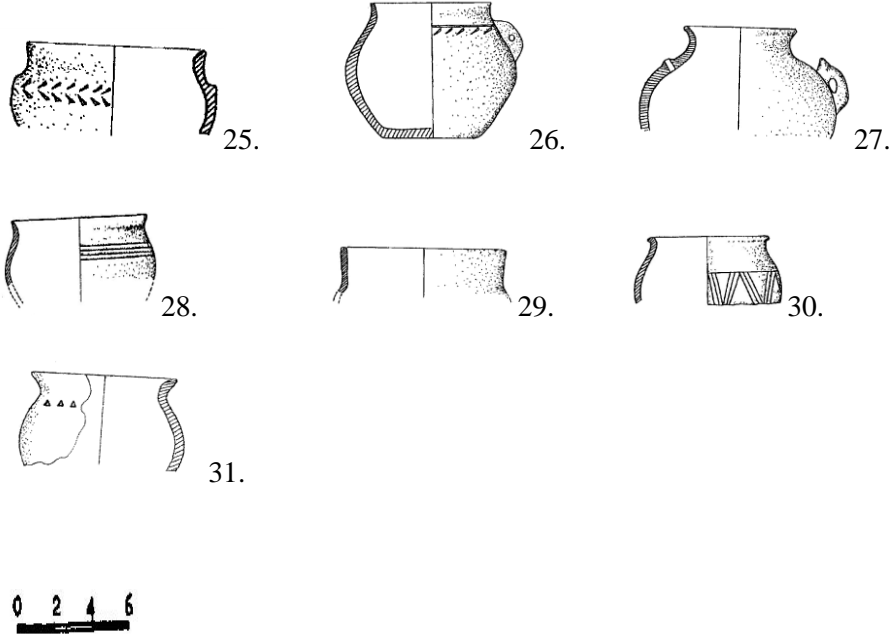
22.

23.

24.

Tablo 3. Çanaklar

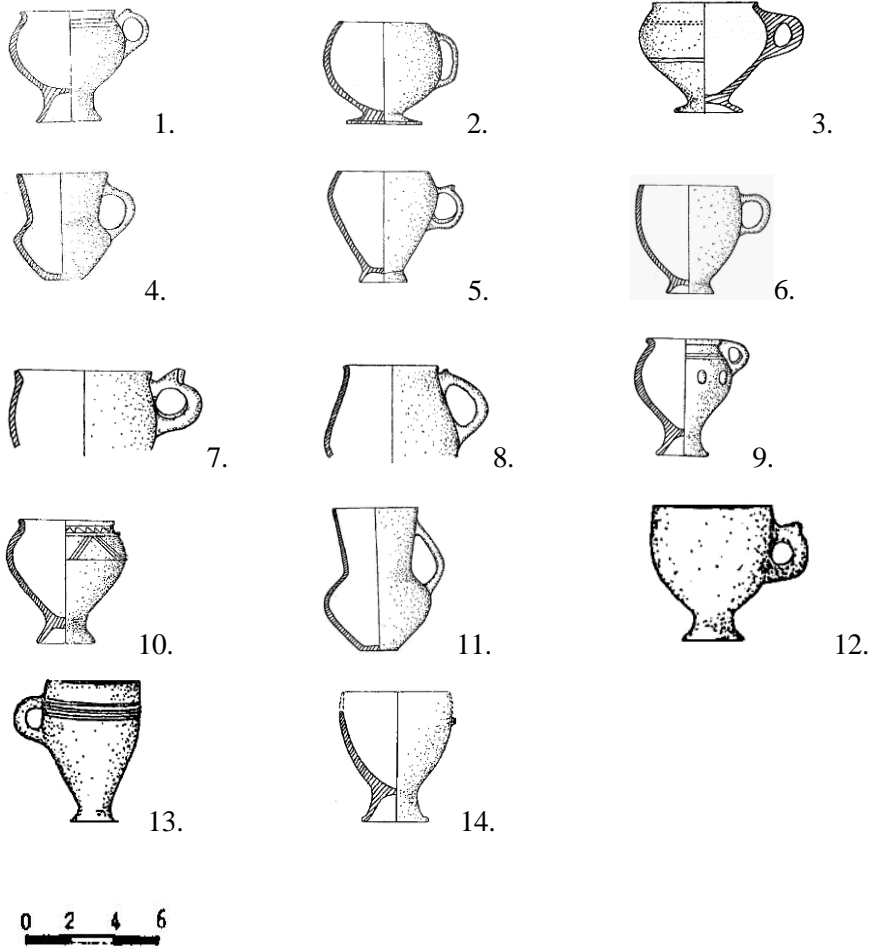
1.4. Kadehler: Nahçıvan'ın Son Tunç-Erken Demir çağı yerleşimlerinden bulunmuş kil kaplardan bir grubunu kadehler oluşturuyor. Şunlar biçim ve özelliklerine göre bir-birinden farklı olarak iki temel tipe ayrılıyorlar.

Birinci tip kadehler şişkin gövdeli, yastı oturacaklı yapılmıştır (tab. 4: 1, 2, 3). Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 17), Kolanı (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993: 65), Demyeler (Halilov, 2006: 103-108), Merdangöl, Muncuklutepe (Aslanov, İbrakimov, Kaşkay, 2003: tab. XLVI, 4; tab. LXXXII, 6, 7) v.b. yerleşimlerinden bulunmuş bu tip kadehlerin bir çoğunun ağzının kenarı dışa katlanmış, bazıları ise düz ağızlı yapılmıştır (tab. 4: 2). Çoğunluğu basit, bir kısmı ise desenlidir. Kulplu ve kulpsuz olmakla iki gruba bölünüyorlar. Bu tip kadehleri bir-biriyle benzerlik oluşturmasına rağmen bazı farklı özellikleri vardır. Boyehmed nekropolünden bulunmuş bu tip kadehin üzerindeki kulp (tab. 4: 1)

Kolanı, Culfa nekropollerinden elde edilmiş ikinci tipe içerir bikonus gövdeli kedeşlerden bazıları gibi çıkıntılı yapılmıştır (tab. 4: 5, 7, 12). Üzeri Sarıdere, Culfa, Demyeler kedeşleri gibi çizma desenle süslenmiştir (tab. 4: 3, 9, 13). Demyeler nekropolünden bulunmuş kedeşlerden farklı olarak Kolanı, Culfa kedeşleri gibi desen onun ağzının kenarına çekilmiştir.

İkinci tip kadeşler bikonus gövdeli, yastı oturacaklı yapılmıştır. Boyehmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 19; Bahşaliyev, 2002: 47), Kolanı, Sarıdere, Hakkıhlık (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 65, 57, 44), Culfa (Aliyev, 1968, 78), Şahtahtı (Bahşaliyev, Aliyev, 1985: 65; Akayev, 2002: tab. XI, tab. VIII; 13, s. 15), Kızılburundan (Aliyev, 1977: 74) bulunmuş bu tip kedeşlerin ağız kenarları düz (tab. 4: 4, 6, 11-14) ve ya dışa katlanmış (tab. IV, 7-10) biçimde yapılmıştır. Bir grubunun ağız hafifçe içeri katlanmış (tab. 4: 5). Düz ağız kenarlı kedeşlerden bir kısmının boğazı silindirik-konik biçimdedir (tab. 4: 4, 6). Bikonik şişkin gövdeliler gibi bu tip kadeşler de kulplu ve kulpsuz olmak üzere bir-birinden farklılık oluşturuyor. Şunların bir grubunun üzerinde basit kulp yapılmıştır (tab. 4: 4, 6, 9, 11, 13). Bazılarının kulpları Boyehmed nekropolünden bulunmuş şişkin gövdeli kadeşlerden bir grupu gibi kolçuklu yapılmıştır (tab. 4: 5, 7, 8, 12). Şişkin gövdeli kadeşler gibi bikonus gövdeliler de esasen basit yapılmışlar. Bazılarının üzeri çizma çizgilerle süslenmiştir. Sarıdere nekropolünden bulunmuş kadeşlerden birinin üzeri çizma, dalgalı hatlardan oluşan karmaşık kompozisyon ile süslenmiştir (tab. 4: 10). Şunun üzerindeki desenleme yöntemi Şahtahtı nekropolünden bulunmuş çanaklardan bir grubunun nakışlanma yöntemi ile (tab. 4: 30) benzerlik oluşturuyor. Sarıdere nekropolünden bulunmuş üzeri tıklama yöntemle oval biçimli batıklarla süslenmiş kadeş ise üzünemehsus spesfik özelliği ile ayrılıyor (tab. 4: 9). Culfa nekropolünden bulunmuş ağzının kenarı çizma desenle süslenmiş kadeş (tab 4: 13) nakışlanma yöntemine göre Boyehmed kadeşi (tab. 4: 1), Kolanı, Sarıdere kâseleri (tab. 4: 1-5, 7), Karnıyarık

anağı ile (tab. 4: 28) benzerlikoluşturuyor. Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir ağına ait yerleşimlerden bulunmuş her iki tip kedeherin bezerleri Digetepe (Hamilin, 1977: 125-153), Huvrin, Tepe Sialk, andar, Gytepe, Hasanlı, Haftantepe v.b. yerleşimlerinde tesbit olunmuştur (Edwards, 1981: 111-113; Brown T.B. 1951: 130-132).

Tablo 4. Kadehler

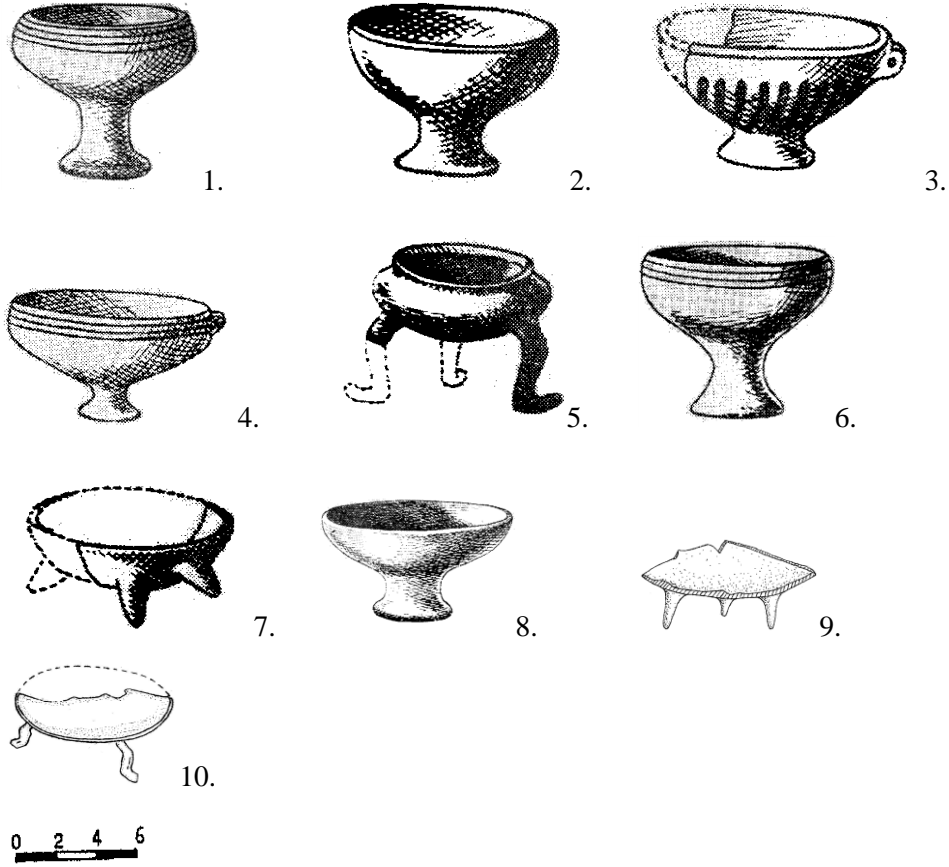

1.5. Vazolar: Nahçıvan'ın Son Tunç-Erken Demir çağı yerleşimlerinden bulunmuş kil kaplardan bir grubunu vazolar oluşturuyor. Şunlar biçim ve özelliklerine göre bir-birinden farklı olarak iki temel tipe ayrılıyorlar.

Birinci tipe tek ayaklı, bikonus gövdeli vazolar içerir (tab. 5: 1-4, 6, 8). Şahtahtı (Bahşaliyev, Aliyev, 1985), Kızılburun (Aliyev, 1977: 75) yerleşimlerinden bulunmuş bu tip vazoların bir grubu yüksek, bir kısmı kısa boyludurlar. Kısa boylu vazoların ağzının kenarında kulacık biçimli çıkıntı yapılmıştır. Şunların bir grubu nakışız basit, bazıları ise desenli yapılmıştır. Desenli vazoların bir grubunun ağzının kenarında çizme hatlar çekilmiştir. Bir grup vazolar ise farklı motifde batıklarla, çizme hatlar ve çeşitli geometrik desenlerle süslenmişler.

II Şahtahtı nekropolünden bulunmuş üzeri kısık çizgilerle, süslenmiş bu tip vazolardan biri (tab. 5, 3) desenlenme yöntemine göre Şahtahtı, Kalacık, Zeyve v.b. yerleşimlerinden tesbit olunmuş bir grup kâselerle (Bahşaliyev, 2002: 14, 16, 19) benzerlik oluşturuyor.

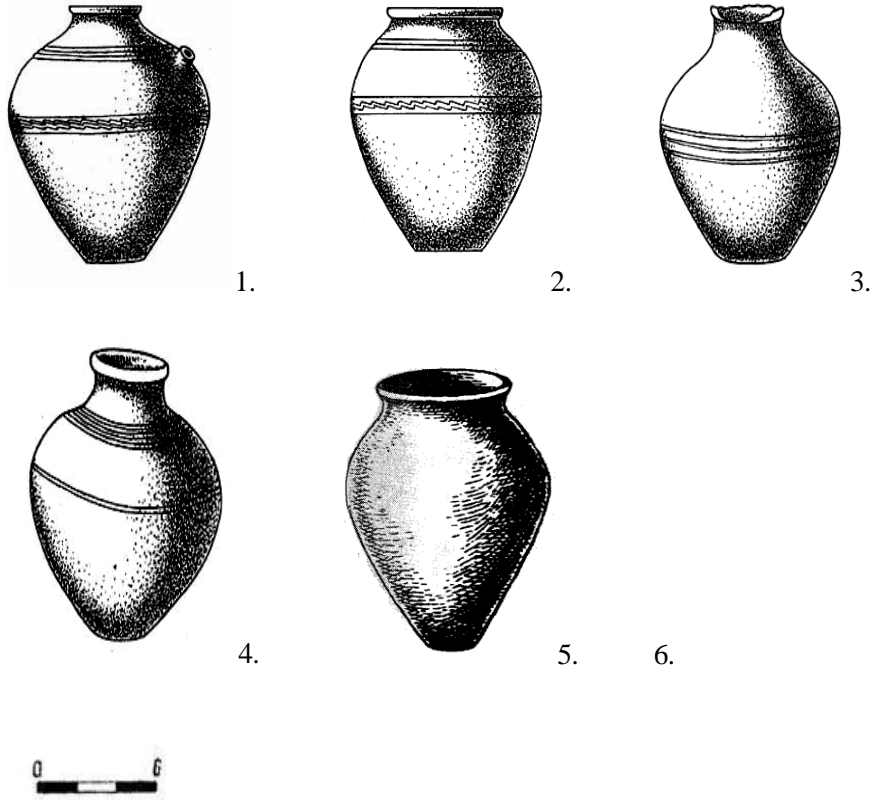
İkinci tip vazolar şişkin gövdeli yapılmıştır (tab. 5, 7, 9, 10). Kızılburun (Abibullayev, 1982: 147), Nahçıvan (Aliyev, 1979, s. 9), İliklikaya (Halilov, 2008: 94-98), Merdangöl, Muncuklutepe (Aslanov, İbrakimov, Kaşıkay, 2003: tab. VIII, 6; tab. LXI, 2) nekropollerinden bulunmuş bu tip vazoların benzerleri Mingçeçevirde (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab. XLIII, 6, 9), Genççeçay ilçesinde (Nerimanov, 1958: 121) ve Azerbaycan'ın diğer ilçelerindeki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerde tesbit olunmuştur (tab. 5: 7, 9). Nahçıvan'ın Son Tunç-Erken Demir çağı yerleşimlerinden bulunmuş bu tip boyasız basit vazolardan bazılarının bacakları (tab. 5: 5) Culfa nekropolünden bulunmuş boyalı vazo gibi (Aliyev, 1978: 78) insan bacağına benzer (tab. 5: 9, 10).

Tablo 5. Vazolar

1.6. Nehreler: Nahçıvan'ın Son Tunç-Erken Demir çağı yerleşimlerinden I Kültepe (Abibullayev, 1982: tab. XXXII), II Kültepe (Aliyev, 1977: 78), Şahtahtı (Akayev, 2002: 97) v. b. bulunmuş bu tip kaplar bir kural olarak uzunsov, simetrik gövdeli, kısa boğazlı, yastı oturacaklı yapılmışlar. Eksriyyeti kulpsuzdur, bir grupunun üzerinde kulp ve ya şişkin çıkıntı vardır (tab. 6: 10). Çoku basit, bazıları desenlidir. Şunların üzerindeki desenler bir-biri ile benzerlik oluşturmasına rağmen, kendine özgü spesfik özellikleriile farklıyorlar.

I Kültepe yerleşiminden bulunmuş nehreler II Kültepe nehreleri ile benzerlikler oluşturuyor (tab. 6: 1, 2). Şahtahtı yerleşimindeki nehrenin üzerindeki desenleme (tab. 6: 3) Kalacık nehresi ile azıcık benzerlik oluşturmasına rağmen bazı kendi özelliklerine göre farklılık oluşturuyor. Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir çağına ait yerleşimlerden nehrelerin benzerleri Mingecevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab. XXXII, 1-3, tab. XXXIV, 10), Kobustan (Muradova, 1979: 46) v.b. yerleşimlerinden bulunmuştur.

Tablo 6. Nehreler.

2. Boya Bezemeli Kablar

Nahçıvan bölgesinden bulunmuş Son Tunc-Erken Demir çağının boya bezemeli kablardan bir grubesinde Orta Tunc çağının geleneksel motifleri kullanılmıştır. Orta Tunc çağında olduğu gibi bir grup kapların yalnızca gövdesinin merkezi kısmı, bazılarının ise yüzeyinin tümü bej, ya da krem rengine boyanarak bezenmiştir. Bir grup kablarda Son Tunc-Erken Demir çağının geleneksel motifleri kullanılmıştır.

2.1. Kaseler: Bu kaplar iki gruba ayrılmaktadır.

Birinci tipe ağız kenarı düz, yuvarlak gövdeli kaseler dahil edilebilir (tab. 7, 2). II Kültepe ve Şahtahtı nekropolünde bulunan örneklerde bej ya da portakal renkli astar üzerine kalın bantlarla bezemeler yapılmıştır (Aliyev 1977: 70). Bezemeler genellikle düz ve eğri kalın çizgiler ile üçgen biçimli geometrik motiflerden oluşmaktadır. Kızılburun (Meşşaninov 1926: 230), Culfa (Aliyev 1968: 72) ve Şahtahtı (Bahşeliyev 2004: 138) nekropollerinden ortaya çıkarılan konik gövdeli kaselerin ağız kenarları yuvarlatılmış ve ya düz biçimindedir. Bu kaselerin bazıları ip delikli bir tutamağa sahipti (tab. 7, 3, 4, 5, 6). Zeminleri çoğunlukla bej ya da portakal rengine boyanan bu kapların bazıları karışık boyanmıştır. Kırmızı boyayla yapılan bezeme motifleri kalın bantlardan oluşmaktadır. Bantlarla yapılan düz çizgi motifleri, kapın alt ve dış kısmından tüm gövdeyi kapsamaktadır. Nahçıvan nekropolünden ortaya çıkarılan konik gövdeli ve düz ağız kenarlı bir kase forma ve bezeme anlayışı açısından farklı özellikler gösterir. V.H.Aliyev tarafından Son Tunc çağına tarihlendirilen bu ilginç kap gerek forma, gerekse bezeme motifleriyle Erken Demir Çağı kaplarını da yansıtmaktadır (Aliyev 1977: 120). Kasenin iç kısmı tümü ile bej renkte astarlanarak ağız kenarının iç düzlemi enli bir bant oluşturacak şekilde bezenmiştir. Kapın hemen kenar genişliğinden başlayan ve ağız kısmına kadar uygulanan kahve renkli hatların arasına siyah boyayla zikzaklar yapılmıştır.

Son Tunç-Erken Demir çağının belirgin özelliğe sahip olan *türlerinden biri* ağız kenarı karşılıklı iki taraftan içe doğru bastırılmış fazla derin olmayan kaselerdir (Belli, Bahşeliyev 2001: 45). Polikrom boya bezemeli bu tür kaplar Culfa (Aliyev 1968: 74) ve Kızılburun (Meşşaninov 1926: 22) nekropolünde bulunmuştur (tab. 7, 7, 8, 9). Bu tür kaselerin bezemesinde genellikle kafesli üçgenler kullanılmıştır. Ancak bu kapların her biri özel bir bezeme anlayışına sahiptir. Culfa nekropolünde bulunan kase üzerinde kırmızı çizgilerden yapılan kafes motiflerinin içi siyah nokialarla bezenmiştir. Renk uyumunun büyük bir başarıyla uygulandığı bu tür bezeme motifleri, büyük bir sanat zevkini yansıtmaktadır. Benzer renk ve motiflerle bezenmiş bu tür kaselerin parçalarına II Kültepe Höyüğünde de rastlanılmıştır. II Kültepe Höyüğünde bulunan tüm bir kap üzerindeki bezeme dikkat çekicidir. Kapın tüm gövdesini kaplayan kafesli üçgen motifleri, aslında kapın alt kısmında siyah renkli çizgilerin birleşmesi sonucunda sekiz köşeli bir yıldız dönüşmüştür (tab. 7, 8). Bu ilginç bezeme, sanatçının yeteneğini de açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bezeme ogesi olarak kullanılan yıldız motifi herhangi bir inancı yansıtır.

2.2.Çanaklar: Dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı ve keskin karınlı bu kaplar birbirinden farklı özelliklere sahiptir.

Birinci tip çanaklar boyunsuz, dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelidirler. Bu kaplar tümüyle bej, ya da portakal rengine boyanarak siyah boyayla, birleşik üçgen dizileriyle bezenmiştir (tab. 7, 10).

İkinci tip çanaklar dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı olup, geniş omuzludurlar. Bunların büyük bir kısmı bezemesizdir. Buna karşın kiremit astar üzerine siyah boya ile bezeme yapılmış bir örnek mevcuttur (tab. 7, 11).

Üçüncü tip çanaklar dışa çekik ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelidirler. Bu türlü çanakların omuz kısmı, yatay siyah bantlarla bölümlere ayrılmış, bu yatay bantlar arasında da kafesli baklava dizileriyle bezeme yapılmıştır (tab. 7, 12). Bir

grupu kefesli üçgenlerle bezenmiştir (tab. 7, 13). Kızılburun nekropolünden bulunan büyük hacimli bir çanağın üzerine siyah ve kırmızı enli hatlarla, birbirlerinin içine geçmiş zikzaklar yapılmıştır (tab. 7, 14). Culfa ve Kızılburun nekropollerinden bulunan çanaklardan bir kısmında bezemelerin yalnızca gövdenin aşağı kısmını kapsadığı görülmektedir (Abibullayev 1982: 314). Bu çanakların bir kısmı Hocalı-Gedebey kültürü için karakteristik olan yuvarlak kapartmalı çıkıntılara sahiptir (tab. 7, 15, 16). Benzerleri Sarıtepe arkeolojik abidesinde bulunmaktadır (Halilov 1960: 69) .

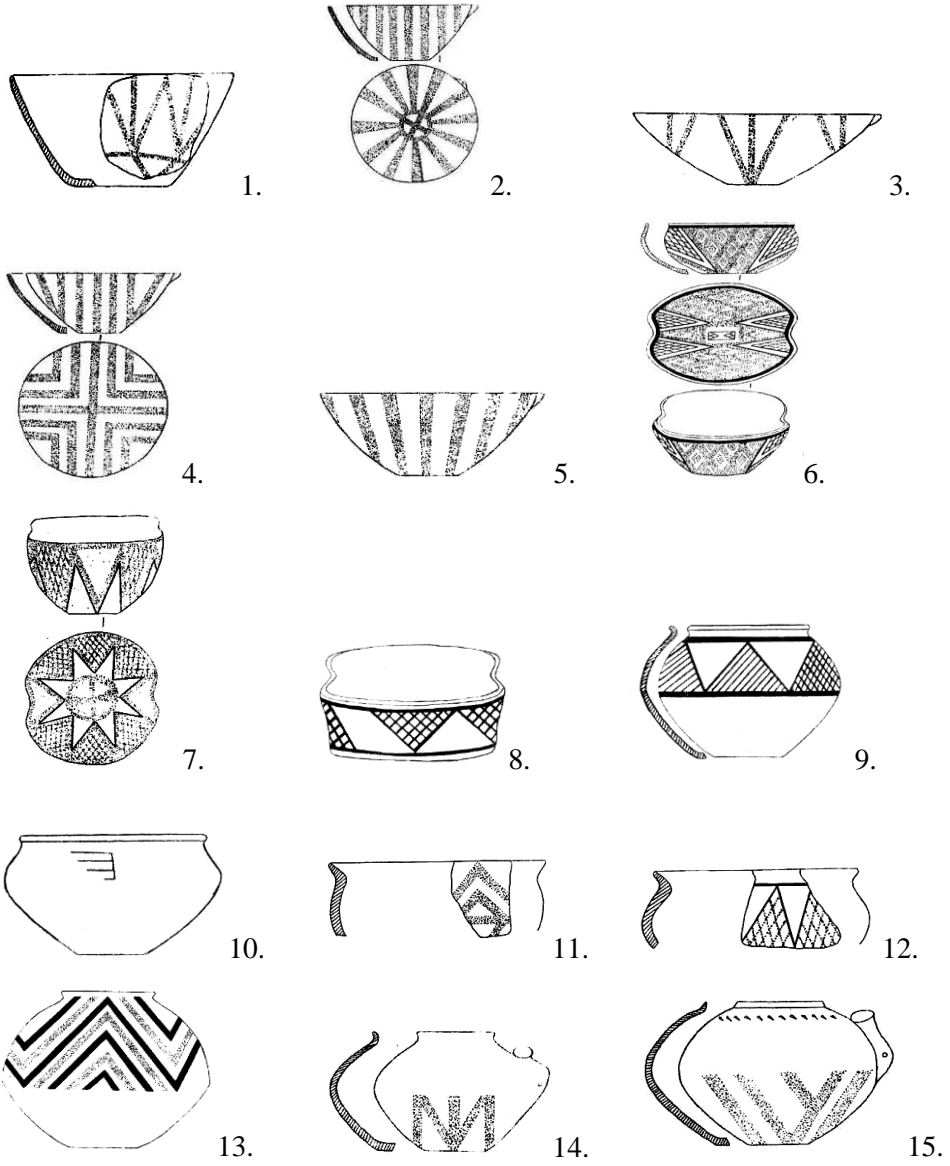
2.3. Çömlekler: Nahçıvan bölgesinden bulunan bu döneme ait çömleklerden *bir grupu* dışa dönük ağız kenarlı, silindir boyunlu ve çift konk gövdelidir. Portakal renginde astarlanarak, siyah renkli kalın ve ince çizgilerden yapılmış kafesli üçgen dizileriyle bezenmiştir. Bazı örneklerde bezeme yalnızca siyah renge (tab. 7, 17), bazılarında ise siyah ve kırmızı renkte yapılmıştır (tab.7, 18). Portakal renkli astarlı çömleklerden biri beyj zemin üzerine yalnızca siyah boyayla yapılmış kafesli üçgen motifleriyle bezenmiştir. Bu türlü kaplar Nahçıvan ve Kızılburun nekropollerinde ortaya çıkarılıptır. Dışa dönük ağız kenarlı, silindir boyunlu ve *yuvarlak gövdeli* çömlekler da aynı teknikte bezenmiştir (tablo. 7, 19). Ağız kenarı düz olan, yumurta gövdeli çömleklerden birinin bezemesi yalnızca boynun alt kısmında siyah renkli kalın bir yatay çizgiyle sınırlanmıştır (tab. 7, 20). şahtahtı (Abibullayev 1961: 30), Kızılburun (Meşşaninov 1926: 225) ve Culfa (Aliyev 1968: 80) nekropollerinden bulunan bu türlü kaplar forma ve bezeme stiline göre birbirinden farklılık göstermektedirler. şahtahtı çömleklerinin özensiz bezeme motifleri bej zemin üzerine kırmızı ve siyah boyayla yapılmıştır. Boyun kısmının altına siyah ve kalın yatay bir çizgi çizilmiş, gövde kısmının üzerine de yan-yana kafesli üçgen motifleri yapılmıştır (tab. 7, 21). Nahçıvan (Aliyev 1979: 55), Kızılburun ve Culfa nekropollerinden bulunmuş (Bahşeliyev 2004: 142) dışa dönük ağız kenarlı, silindir boyunlu ve yuvarlak gövdeli

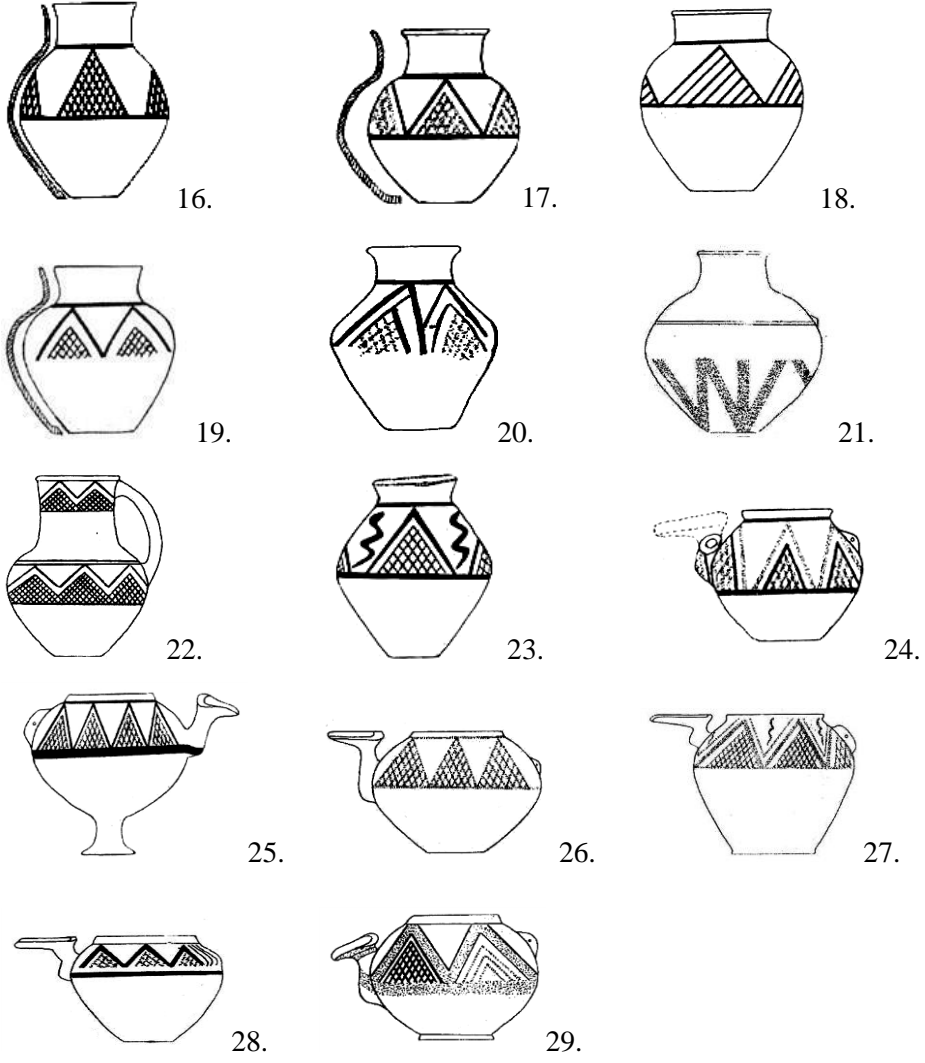
çömleklerin bir kısmının bezeme motifleri paralel hatlar arasına yapılmıştır. Nahçıvan nekropolünden bulunan çömleklerin gövde kısmına yapılan bezemede, kafesli dört üçgenin uç kısmının birleşmesinden oluşan haç motifi, ilgi çekicidir. Ancak bu kapların bezemelerindeki özensizlik açık bir şekilde görülmektedir. Bu kapların bezemesinde genellikle kafesli üçgen motifleri ve Erken Demir çağı için karakteristik olan siyah ve kırmızı renkli bantlar kullanılmıştır. Culfa nekropolünde bulunan ip delikli çömleklerle birinin yalnızca gövdeminin aşağı kısmı Erken Demir çağı için karakteristik olan bezeme motifleriyle bezenmiştir (tab. 7, 22). Kızılburun nekropolünde bulunan tek kulplu çömlek gerek form, gerekse bezeme motifi açısından Erken Demir çağı için karakteristik örnekleri oluşturmaktadır. Ağız kısmının altına ve gövdeye kafesli üçgen motifleri yapılmıştır (tab. 7, 23). Nekropolde bulunan çömleklerden birinde üçgen motiflerinin arasına kırmızı boyayla, kıvrılmış bir yılan figürü yapılmıştır.

2.4. Çaydanlıklar: Son Tunç-Erken Demir çağının en çok sevilen kaplarından biri çaydanlık olarak adlandırdığımız uzun axıtacaqlı kaplardır. Bu kapların bezemesinde Orta Tunç çağının geleneksel motiflerinin kullanıldıkları görülmektedir. Kapların gövdesinin yukarı ve aşağı kısmı kırmızı boyayla, merkezi kısmı ise bej zemine boyanarak siyah ve kırmızı motiflerle bezenmiştir. Nahçıvan nekropolünde bulunan ip delikli tutamağı olan bu tür kapların hemen hepsinin aralarında çok küçük farklılıklar olmasına karşın, benzer motiflerle bezendikleri görülmektedir (tab. 7, 25). Boynun alt kısmı ile gövdenin alt kısmı kalın bir siyah çizgi ile sınırlandırılmış ve bu kısma kırmızı ve siyah boyayla kafesli üçgen motifleri yapılmıştır. Tutamaklarındaki delik boşluğunun da gösterdiği gibi, buradan geçirilen bir ip ile herhangi bir yere asıldıkları anlaşılmaktadır. Nahçıvan çaydanlıklarından biri yüksek kaideli olmasıyla diğerlerinden farklılık göstermektedir (Aliyev 1979: 65) (tab. 7, 26). Çaydanlıkların akıtacakları fazla uzun olmadığı için, köprünün kullanılmadığı

görülmektedir. Gövde kısımlarındaki kafesli üçgen motifleriyle birlikte özgün bir biçime sahip olan çaydanlıklar yüksek bir sanat zevkinin ürününü yansıtmaktadır. Son Tunc-Erken Demir çağına ait uzun axıtacaklı çaydanlıkların en güzel örnekleri Kızılburun ve Şortepe nekropollerinden ortaya çıkarılmıştır (Aliyev 1977: 67, 84). Kızılburun çaydanlıklarından birinin gövdesi üzerine kırmızı boyayla yapılmış üçgen motiflerinin içine, Yene kafesli üçgen motifler yapılmıştır. Diğer çaydanlıklar gibi bunun gövdesinde de ip delikli bir tutamak vardır. Uzun akıtacağı ve ip delikli tutamağına sahip bir başka çaydanlığın gövdesinin üst kısmına kırmızı boyayla yapılan kafesli üçgen motifleri, diğerlerinin benzerini oluşturmaktadır. Ancak bu çaydanlıkta üçgen motiflerinin arasına yine kırmızı boyayla, kıvrılmış bir yılan figuru yapılmıştır (tab. 7, 28). Kızılburun nekropolünde bulunan bu kapın benzerleri Sarıtepede (Nerimanov 1959: 38) ve Transkafkasyadaki (Kuftin 1941: 82, 95) arkeolojik yerleşimlerde bulunmaktadır. Kapın gövdenin alt kısmına yatay olarak yapılan kırmızı bir çizgi, aynı zamanda motifleri sınırlanmaktadır. Kızılburun çaydanlıklarının birinin akıtacağı kırılmıştır. Bu kapın gövdesi kırmızı renkli bantlarla iki bölüme ayrılmış ve Erken Demir çağının sevilen üçgen motifleriyde üst-üste yapılmıştır. Üçgen motiflerinin kırmızı ve siyah boyayla yapıldıkları görülmektedir (tab. 7, 29). Şortepe nekropolünden bulunan ağız kenarı içeriye doğru çekik, ip delikli tutamağı olan çaydanlığın gövdesi yuvarlak ve kısa kaidelidir. Diğer çaydanlıkların akıtacakları omuz kısmından çıkmaktayken, bunun akıtacağı gövdenin aliından çıkmaktadır. Gövdenin ali kısmı kırmızı boyayla kalın bir ğantla çevrelenmiştir. Gövdenin yukarı kısmına kırmızı ve siyah boyayla üçgen ve kafesli üçgen motifleri yapılmıştır (tab. 7, 30). Benzerleri Göytepe (Brown 1951: tab. 32), Tepesialk (Ghirshman 1939: 243-244) arkeolojik yerleşimlerde bulunmaktadır.

Tablo 7.

Yapılan bilimsel araştırmaya sonucunda şunları söyleyebiliriz: Nahçıvan'ın Son Tunç ve Erken Demir çağı kil kabları narin ve ya iri kum karışımı olan kilden yapılmış, gri ve pembe renkte iyi bişirilmiştir. Boz renkli kaplar genellikle basit, pembe renkliler ise boyalı yapılmıştır. Boz renkli kaplar dağlık topraklardaki arkeolojik yerleşimlerde (Kolani, Saridere, Hakkıxlık ve b.) daha çok yaygındır. Boyalı kaplar Araz çayı ve Nakçıvançay vadisinde daha çok yaygındır. Bu yüzden I Kültepe, II Kültepe, Şahtaktı, Qalacıq, Yurdçu vb. yerleşimlerden çok sayıda boyalı kaplar bulunmuştur. Araz ve Nahçıvançay vadisindeki arkeolojik yerleşimlerden bulunan Son Tunç-Erken Demir çağına ait boyalı kil kapların yapımında Orta Tunç çağına gelenekleri daha fazla gözüktüğüne alınmış ve geliştirilmiştir. Nahçıvan boyalı kapları Güney Kafkasya, Doğu Anadolu ve Urmiye havzasının seramiği ile benzerlik teşkil etmesine rağmen, bazı özelliklerine göre şunlardan farklanır. Bunun temel nedenlerinden biri Nahçıvan'da boyalı kapların bir grupunun yerli üretim ocaklarında, yerli seramikçiler tarafından yapılmasıdır. Son Tunç çağında polikrom (çokrenkli) kaplar daha yaygındır. Onların süslenmesinde kırmızı, siyah, sarı renkler kullanılmıştır. Erken Demir çağında ise boyalı kil kaplar genellikle tek renkli (monokrom renkli) yapılmıştır, daha çok kırmızıyı kullanılmıştır. Bu çağın yerleşimlerinde beyaz boyalı kaplar çok az (I Kültepe, Kazxan) bulunmuştur. Beyaz boyalı kapların az bulunmasının başlıca nedenlerinden biri Nahçıvan bu tip seramik üretiminin temel merkezlerinden biri olmamıştır. Orta Avrupa ve Küçük Asya'dan Çin'e kadar geniş bir alanda yayılmış beyaz boyalı seramiğin üretimi Azerbaycan'da Hocalı-Gedebey kültürü aşiretlerine aittir.

Nahçıvan'ın Son Tunç-Erken Demir seramik ürünleri içerisinde kadeh, çanak, çömlek ve b. beraber olarak çaydanlık türlü kaplarda "Hocalı-Gedebey kültürü"ne ait özelliklerin görülmesi Son Tunç-Erken Demir çağında bu bölgede Ortadoğu kültürü ile yerel kültürlerin (Nahçıvan ve Hocalı-Gedebey kültürü) bir-

birine etkisini kanıtıyor. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak görürüz ki, çaydanlık türlü kil kablarn temel üretim merkezi Nahçıvan ve Azerbaycan'ın diğer ilçeleri ile birlikte Urumiye havzasıdır.

Nahçıvan'da Son Tunç ve Erken Demir çağında kil kapların süslemede basma, cızma, çertme, konnellyur, zoomorf ornamentlerle beraber olarak “Ş”, “T”, “M”, “Y” biçimli desenlerden, tümör yapma ve dairesel batıklardan, yuvarlak kabartmalar ve mantar biçimli çıkıntılar da kullanılmıştır. “Ş”, “T”, “M”, “Y” biçimli desenler yerel seramikte mahsus özellikler taşıyor. Mantar biçimli çıkıntılı yapılanlar ve konnellyur ornamentliler beyaz boyalıkil kabl gibi “Hocalı-Gedebey kültürü”ne aittir.

Kaynakça

- Abibullayev O.A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoy ASSR. Bakü, Bilim, 314 s.
- Aslanov K.M., Vaidov R.M., İone K.İ. (1959) Drevniye Minkeçaur. Bakü, İzdatelstvo AN Az. SSR, 191 s.
- Aslanov K.M., İbrakimov B.İ., Kaşkay S.M. (2003) Drevnie nekropoli Xarabe Gılane. Bakü, Nurlan, 101 s.
- Aslanov K.M. (1975) Haçbulak kendindeki bir grup daş kutu kabir hakkında. Bakü, Az. SSR EA Haberleri, № 4, s. 81-94.
- Aliyev V.H. (1968) Culfa arkeoloji tapıntıları. Bakü, Az. SSR EA Haberleri, № 3, s. 72-86.
- Aliyev V.H. (1977) Azerbaycan'da tunç devrinin boyalı kaplar medeniyeti. Bakü, Bilim, 163 s.
- Aliyev V.H. (1979) Qadim Nahçıvan, Bakü, Elm, 75 s.
- Akaev K.K., (2002) Şahtahtı v epoxi pozdney bronzi i ranneko jeleza. Bakü-Moskova, Akrıdak, 200 s.

- Bahşaliyev V.B., Aliyev V.H. (1985) Şahtahtı nekropolünün yeni tapıntıları. Az. SSR EA Haberleri, Bakü, Bilim, № 4, s. 63-67.
- Bahşaliyev V.B. (2002) Nahçıvan'ın Erken Demir dövrü medeniyeti. Bakü, Bilim, 128 s.
- Bahşaliyev V.B. (2004) Naxçıvanın qadim taifelerinin menevi medeniyeti, Bakü, Bilm, 320 s.
- Bahşaliyev V.B. (2008) Nahçıvanın arkeoloji abideleri . Bakü, Bilim, 304 s.
- Bahşaliyev V.B. (2006) Demyeler nekropolü Erken Demir devrinin yeni abidesidir. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, № 4, s. 84-93.
- Brown T.B. (1951) Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, 279 s.
- Edwards M.R. (1981) The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), İran, w. KIK, s. 101-140.
- Ghirshman, Roman (1939) Fouilles de Sialk pres de Kashan, Paris.
- Halilov DJ. A. (1960) Poseleniye na kolme Saritepe. Sovetskaya arxeoloqiya. Moskova, Nauka, № 4, s. 68-73.
- Halilov T.F. (2006) Demyeler nekropolündeki 4 № li daş kutu qabir hakkında. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, № 4, s. 103-108.
- Halilov T.F. (2008) İliklikaya yaşayış yeri ve nekropolü. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, № 3, s. 94-98.
- Hamilin C. (1977) The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe. İran, p. 125-153.
- Halilov Dj. (1960) Poseleniye na holme Saritepe. Sovetskoye arxeoloqiya, № 4, Moskova, Nauka, s. 68-73.
- İsmayilov K.S. (1981) Kurukçay ve Gündelençay vadisinde qadim medeniyet izleri. Bakü, Bilim, 63 s

- Kasamanli H.R. (1965) Haçbulak daş kutu mezarları hakkında. AMM, VI c, Bakü, Az. SSR. EA, s. 3-43.
- Kasamanli K.P. (1999) Arxeoloqiçeskiye pamyatniki epoxi bronzi i ranneko jeleza Daşkesanskoy rayona. Bakü, Akrıdak. 179 s.
- Kuseynova M.A. (1989) Keramika Vostoçnoko Zakafkazye epoxi pozdney bronzi i ranneqo jeleza XIV-IX vv. do n. e. Bakü, Bilim, 128 s.
- Kuşnareva K.H., Çubinşvili T.N. (1970) Drevniye kulturu Yujnoko Kavkaza. Leninkrad, 191 s.
- Muradova F.M. (1979) Kobustan tunc devrinde. Bakü, Bilim, 117 s.
- Meşşaninov İ.İ (1926) Kratkiye svideniya o rabotax arxeoloqiçeskoye ekspediciii i Naqorniy Karabax i Nahıçevanskiy kray, KAIMK, vıp I., s. 217-240
- Nerimanov İ.N. (1958) Genceçay bölgesinin arkeoloji abideleri. Bakü, Az. SSR EA, 142 s.
- Nerimanov İ.N. (1959) Sarıtepe yerleşim yerinde arkeoloji qazıntılar. Az. SSR EA Haberleri, Bakü, № 3, s. 37-40.
- Novruzlu E.İ., Bahşaliyev V.B. (1992) şahbuz bölgesinin arkeoloji abideleri. Bakü, Bilim, 1992, 144 s.
- Novruzlu E.İ., Bahşaliyev V.B., (1993). şerurun arkeolaji abideleri. Bakü, Bilim, 181 s.
- Novruzlu E.İ., Bahşaliyev V.B. (1993) Culfa bölgesinin arkeoloji abideleri. Bakü, Bilim, 103 s.